

**ԻՐԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՊՐՈՖ.
ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Միջազգայնագետ-արևելագետ պրոֆեսոր Նիկոլայ Հովհաննիսյանի ուսումնասիրություններում առանձնահատուկ տեղ է գրավում Իրանի Իսլամական Հանրապետության տարածաշրջանային քաղաքականության հետազոտությունը: Այս ոլորտում նրա ուսումնասիրությունների արդյունքում տպագրվել են բազմաթիվ գիտական աշխատություններ և հոդվածներ, որոնք վերլուծում են Իրանի Իսլամական Հանրապետության քաղաքականության առանձնահատկությունները Մերձավոր Արևելքում և Այսրկովկասում:

1993 թ. «Իրան Նամե» պարբերականում Նիկոլայ Հովհաննիսյանը վարում էր սյունակ՝ «Իրանը Մերձավոր-արևելյան տարածաշրջանի համակարգում (1979-92 թթ.)»³⁷ վերտառությամբ, որտեղ պարբերաբար քննարկում էր Իրան-տարածաշրջանի երկրներ հարաբերությունների վայրիվերումները: Ուշագրավ են նաև հեղինակի անձնական մոտեցումները «Իրանգեյթ» գործարքի վերաբերյալ, որի մասին հայկական պարբերականներում բավական սուղ տեղեկություններ կան: Պրոֆեսոր Հովհաննիսյանը ոչ միայն խորաթափանցորեն հետազոտել է Իրանի հարաբերությունների վայրիվերումները հարևան արաբական երկրների հետ, այլ նաև իր վերլուծություններում նախանշել է Մերձավոր Արևելքում արդի փոփոխությունների ուրվագծերը: Նրա՝ Իրան-Սաուդյան Արաբիա և Իրան-Եգիպտոս հարաբերությունների

³⁷ Նիկոլայ Հովհաննիսյան, Իրանը Մերձավորարևելյան տարածաշրջանի համակարգում (1979-1992 թթ.), «Իրան Նամե», Երևան, 1993, N2-6:

սրման մասին հողվածներն ընթերցողին հնարավորություն են տալիս ամբողջական պատկերացում կազմելու Մերձավոր Արևելքի ուժային համամասնության ու ներկայումս առկա խնդիրների իրական արմատների մասին:

Նիկոլայ Հովհաննիսյանի ուշադրության կենտրոնում են եղել նաև էթնոքաղաքական խնդիրները, որոնք բավական ակտիվ դրսևորումներ ունեցան տարածաշրջանում հատկապես ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո: Նա հատկապես քննության առարկա է դարձրել Ղարաբաղի հիմնախնդրի լուսաբանումը, որն ավելի ուշ տպագրվեց որպես մենագրություն՝ «Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը. անկախության և ազատության փշե ճանապարհը»³⁸ վերնագրով: Միևնույն ժամանակ ԱՄՆ-ում՝ Մերիլենդի համալսարանում, դոկտոր Հովհաննիսյանը հրատարակել է աշխատություն՝ «Էթնոքաղաքական առճակատումներն Անդրկովկասում: Նրանց արմատները և լուծումները»³⁹ խորագրով, որում ևս վեր էին հանվում Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ առաջացած խնդրի ակունքները: Այստեղ մեր ուշադրությունը գրավեց Ն. Հովհաննիսյանի՝ Ղարաբաղյան խնդրի լուծման իրանական ջանքերի վրա ուշադրության բևեռումը: Ինչպես հատուկ շեշտադրում է Ն. Հովհաննիսյանը, Իրանը զարգացրել էր խաղաղության նախաձեռնությունը, որը 1992 թ. մարտին ներկայացվել էր ոչ միայն Հայաստանին ու Ադրբեջանին, այլև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությանը: Հատկանշական է նրա այն պնդումը, որ ղարաբաղյան խնդրում ներգրավվելիս Իրանը նպատակ էր հետապնդում թե՛ հեռու պահել տարածաշրջանը Թուրքիայի

³⁸ Nikolay Hovhannisyan, The Karabakh Problem. The Thorny Road to Freedom and Independence, Yerevan, 2004.

³⁹ Николай Оганесян, “Нагорно-карабахский конфликт и варианты его решения”, - в книге “Этнополитические конфликты в Закавказье: их истоки и пути решения” (коллектив авторов). Мерилендский университет, США, 1997, стр. 39-43.

ու ԱՄՆ-ի ազդեցությունից, թե՛ միևնույն ժամանակ զգուշանում էր Այսրկովկասի ռուսական գերիշխանության տակ հայտնվելուց:

Նիկոլայ Հովհաննիսյանի «Հայաստանի արտաքին քաղաքականությունը» անգլիալեզու գրքի 4-րդ բաժինն ամբողջությամբ նվիրված է Հայաստան-Իրան հարաբերություններին, որտեղ նա բազմակողմանիորեն հետազոտել է Իրանի դիրքորոշումը Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ առաջացած խնդրի նկատմամբ, ինչպես նաև քննարկել է այն միջնորդական առաքելությունը, որն այդ տարիներին ցուցաբերում էր Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը: Պրոֆեսոր Հովհաննիսյանն արդարացիորեն նշում է, որ Իրանը հետաքրքրված էր Հայաստանի Հանրապետությունում իրավիճակի կայունացմամբ ու Երևանի ամուր դիրքերի հաստատմամբ, ինչը նախևառաջ դիտարկվում էր որպես հակակշիռ թուրքական շահերին և կարող էր կանխել Թուրքիայի՝ տարածաշրջանում ակտիվ դերակատարության հավանականությունը⁴⁰:

Մեզ համար խիստ արժեքավոր է հատկապես ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Նիկոլայ Հովհաննիսյանի «Այաթոլլահ Խոմեյնիի մոտեցումը Խորհրդային Միության հետ հարաբերությունները կարգավորելու հարցում և դիրքորոշումը Հայաստանի ու հայության համար» զեկույցը, որով նա 2012 թ. հանդես եկավ «Հայաստան-Իրան 20 տարի համագործակցության ճանապարհով» գիտաժողովում: Զեկույցը պարունակում էր նաև հատվածներ պրոֆեսոր Հովհաննիսյանի հարուստ անձնական հուշերից, որոնք առաջին անգամ ներկայացվեցին հասարակությանը: Ուշագրավ էին հատկապես նրա մասնակցությամբ քննարկումները Մուստաֆա Չամրանի հետ, ով Խոմեյնիի մերձավոր մարդկանցից էր և հետա-

⁴⁰ Nikolay Hovhannisyan, The Foreign Policy of Armenia, Yerevan, 1998.

գայում էլ գլխավորեց Իսլամական հեղափոխության պահապան կորպուսը: Այդ քննարկումների արդյունքում հաջողվեց ստանալ իրանական կողմի հավաստիացումները, որ Իսլամական հեղափոխությունից հետո իրանահայությունն առանց որևէ խնդրի կարող էր շարունակել ապրել Իրանում: Անգամ Խոմեյնիի մակարդակով ուղերձ էր փոխանցվել իրանահայությանը. «Իրանն այն պետությունը չէ, իսկ պարսիկներն էլ այն ժողովուրդը չեն, որ հայերի նոր ցեղասպանություն կազմակերպեն: Հայերը մեր եղբայրներն են»⁴¹: Դրանից հետո միայն մինչ այդ շահին հավատարիմ իրանահայության մի զգալի մասը վճռեց վերադառնալ և կրկին բնակվել Իրանում: Նիկոլայ Հովհաննիսյանին այս առաքելության շրջանակներում հաջողվել էր Մուստաֆա Չամրանին փոխանցել իրանահայության ուղերձը. «...իրանահայությունը ոչ թե հավատարիմ էր շահին, այլ Իրանի գործող վարչակարգին»: Այսուհետ համայնքը հավատարիմ էր լինելու Իսլամական Հանրապետության վարչակարգին:

Այս ելույթում, որը հետագայում վերածվեց գիտական հոդվածի, այնպիսի պատմագրական հուշեր կան, որ կարող են օգտակար լինել XX դարի վերջի Իրանի արտաքին քաղաքականության ուսումնասիրությամբ զբաղվող հետազոտողների համար:

Դոկտոր Ն. Հովհաննիսյանի գիտական հետաքրքրությունների կենտրոնում մշտապես եղել է Հայոց ցեղասպանության հայեցակարգային հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունը, որին նվիրված է նրա հետազոտությունների մի ամբողջ շարք: Նրա կատարած աշխատանքները բավական բարձր են գնահատվել աշխարհում, ինչով և պայմանավորված է նրա մենագրությունների թարգմանությունն աշ-

⁴¹ Նիկոլայ Հովհաննիսյան, Հայաստան-Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով, Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2012, էջ 74,75:

խարհի տարբեր լեզուներով: Նրա «Հայոց ցեղասպանությունը արաբական պատմագիտական քննական լույսի ներքո» աշխատությունը 2009 թ. տպագրվել է նաև պարսկերենով Թեհրանում⁴²:

Մեր ուշադրությունը գրավեց նաև այն փաստը, որ Ն. Հովհաննիսյանն ակտիվորեն զբաղվել է նաև քաղաքական իսլամի ուսումնասիրությամբ: Այստեղ ևս նրա ուշադրության կենտրոնում են եղել Իրանի Իսլամական հեղափոխությունը և դրա անդրադարձը մերձավորարևելյան երկրների քաղաքական ուղեգծի վրա: Նրա գիտական աշխատանքներն այս ոլորտում տպագրվել են Մոսկվայում, հաճախ գերգաղտնի ծածկագրի ներքո, որն օգտագործվում էր միայն հատուկ նշանակության համար: Դրանց շարքին է պատկանում “Современный Ислам: проблемы политики и идеологии” գիտական ժողովածուն, որտեղ նա ունեցել է բազմաթիվ հոդվածներ այս թեմայի վերաբերյալ: Առավել ուշագրավ էին մեզ համար “О некоторых последствиях активизации ислама”⁴³ և “О соотношении антиимпериалистической и антисоциалистических потенций ислама”⁴⁴ գիտական հոդվածները: 1986 թ. Արևելագիտության ինստիտուտում տպագրվեց կոլեկտիվ մի աշխատություն՝ “Ислам в политической жизни стран современного Ближнего и Среднего Востока” վերնաշոշափում,

⁴² Nikolay Hovhannisyan, Nasl-Kushi-i-Armaniyan, tarjumat Qarun Sarqsyan, edited by Mostafa Zamani-Nia, Qitab Siyamak, Tehran, 2009

⁴³ Николай Оганесян. О некоторых последствиях активизации ислама. Современный Ислам: проблемы политики и идеологии, Комплексная программа научных исследований по актуальным проблемам современного исламоведения. Академия наук СССР, вып. 4, часть III, Москва, 1988.

⁴⁴ Николай Оганесян. О соотношении антиимпериалистической и антисоциалистической потенций ислама. Современный Ислам: проблемы политики и идеологии. Комплексная программа научных исследований по актуальным проблемам современного исламоведения. Академия наук СССР, Москва, 1985.

որը կրկին վերաբերում էր իսլամի ակտիվացմանը: Ուշագրավ է, որ Ն. Հովհաննիսյանի՝ իսլամի ակտիվացման ու հնարավոր ծավալման վերաբերյալ առաջ քաշած մի շարք դրույթներ այսօր արդեն իրականություն են դարձել: Մասնավորապես իսլամի ժողովրդագրական պայթյունը Եվրոպայում նրա կողմից կանխատեսվել էր դեռևս անցյալ դարի ութսունականներին:

Հատկանշական է, որ 2004 թ. Նիկոլայ Հովհաննիսյանը հրատարակեց «Իրան. Այաթոլլահի Խոմեյնիի դարաշրջան»⁴⁵ մենագրությունը, որն ըստ էության այս տարիներին իրանագիտությանը վերաբերող նրա բոլոր հետազոտությունների ամփոփումն է: Հատկապես ուշագրավ է գրքի «Մի դրվագ հայերի հանդեպ այաթոլլահի Խոմեյնիի դիրքորոշումից» գլուխը, որը նոր լույս է սփռում հայերի նկատմամբ Իրանի Իսլամական Հանրապետության ղեկավարության որդեգրած քաղաքականության վրա:

⁴⁵ Նիկոլայ Հովհաննիսյան, Իրան. Այաթոլլահի Խոմեյնիի դարաշրջան, Երևան, 2004: